

PSANO 1936

① Vlak uhánějící temnou nocí k nejvýchodnějšímu cípu republiky, poskytne nedočkavému poutníku dosti času aby zvážal osud té krásné, ~~zxx~~ a do nedávna lidmi zapomenuté země. Historie Podkarpatské Rusi jeví se nám tak smutnou jako její poloniny na podzim - osudy rusínského lidu a řešení sociálních problémů naplnilo až dosud přechetné stránky. Příčina neutěšených poměrů spočívá v tom, že Podkarpatská Rus byla několik set let maďarskou a že jí bylo zneužíváno nezodpovědným způsobem. Jenom jedinkrát za maďarského režimu svítla P. Rusi alespoň s hlediska hospodářské obrody jitřenka, která zhasla brzy na místě prostým pomníkem označeném. Edmund Egan, syn anglického, v Uhrách naturalisovaného šlechtice seznámil se na svých cestách oblastí nynější P. Rusi s pravým jejím stavem a všemi jeho příčinami. Eganův smysl pro spravedlivost podporovaný širokým rozhledem zavedl jej brzo na cestu práce pro ubohý slovanský živel. Jeho reformy jeví důsledky na P. Rusi ještě dnes - jeho práce však nebyla nikdy oceněna - spíše nenáviděna bezohlednými lichváři jimž vyrážel jejich špinavé zbraně z rukou. Marné byly všechny útoky, které se snažily svrhnout Egana s křesla ministerského zmočeněnce; záležitost byla rozřešena s krutou jednoduchostí. . . . Na místě označeném kameným památníkem, na silnici několik kilometrů na jihovýchod od Užhorodu, našli 20. září 1901 - bezduché tělo Eganovo. Zločin či nešťastná náhoda? Neschtějme řešiti tuto smutnou tragedii, která kdysi připravila chudý lid verchovinský o nejúpřímnějšího přítele a dobrodince.

② Naše úvahy zakončilo užhorodské nádraží, kterým vnikneme do ulic metropole Podkarpatské Rusi, - Užhorodu. Ty doby kdy se o nás židovští drožkáři před nádražím tahali jsou už dávno pryč, starý Užhorod s uličkami - pavlačovými domy a s idyllickými zákoutími tak jako tomu je a nebo bylo snad ve všech městech - pomalu a nenávratně mizí; Užhorod prodělal během několika let proměnu tak rychlou a pronikavou jako málokteré město.

③ Vymaníme-li se z těch starých uliček, vstoupíme docela blízko nich do čtvrti, která je nejmodernější a nejnovější částí Užhorodu. Je to Velký Galago, čtvrt vybudovaná po způsobu měst západních s moderními budo-

vami se širokými a světlými ulicemi. Velký Galago je čtvrtí státních úřadů a jejich zaměstnanců - před jeho frontou táhne se pěkné nábřeží řeky Uhu, kde si můžeme vyvolat illusi docela pěkného města. Víc než-li ulice a jejich budovy zajímá nás život a ruch městský.

④ Je brzo ráno a nemáme daleko na tržiště, kam se sjeli rusínští venkované aby prodali svoje zboží. Jestliže je právě období hub a lesních plodin pak tu uvidíme spoustu rudých jahod a hříby z okolních lesů navlečené na vrbové proutky nebo stonky kopretin. Člověku se ~~z~~ zdá, že se tu prodávají houby na metry. Pro kupce je to alespoň pohodlné uspořádání - prohlédne si totiž jeden hříbek po druhém než takový řetěz koupí. Možná že se také zeptá : „A čo je tuto?“, „E nič, - to len dírka,“ řekne pohotová Rusínka. „Kde je dírka tam je hrobak,“ mumlá si kupec a je po koupi.

⑤ Všechno tu koupíme jako ve velkém městě v tržnicích - drábež vzbudí naši pozornost, protože se /snad vzhledem k Židům/ prodává živá. Slepice a kuřata, všechno svázano a položeno na bednách jako neživá věc. Občas se některý ten kohoutek nebo slepička vzepře svému osudu a spadne na zem. Rusínka je pak lhostejně zdvihne a vhodí na ~~xx~~ místo. Co je tu živé, je určeno k zabití a proto je předem považováno za věc bez života.

⑥ Kousek dál je stánek, který vykonává mnoho dobrodiní; kdo máš hlad zajdi tam a nekritisuj mnoho vyložené lahůdky určené pro lidi dobrých žaludků ale hubené kapsy. Opékaná slanina je králem těchto lahůdek na nichž si pochutnají mladí i staří zákazníci usměvavé babky. Vedle slaniny jsou tu ještě jiné pochoutky - všechno je určeno hlavně pro konsumenty z řad trhovců. Kolika lidem poskytuje drobný prodej na užhorodském tržišti výdělku těžko je odhadnouti. Každý den se tu objeví nové tváře.

⑦ Nejen však lidem ale i některým zvířatům skýtá ten trh obživu, - ovšem že jenom svými zbytky jež se válejí tu a tam a lákají sem každodenně potulné psy a kočky - zvířata bez domova. Jsou to dojemné obrázky, které tu spatřujeme někde v ústraní. Odpadový koš láká i hostí psy bez ohledu na ~~xxx~~ rasu a její čistotu, „Voříšek“ jako vlčák oba kolegové v hladu naleznou v něm sousto, které jim člověk odepřel. Neopatrný turista se nesmí divit objeví-li ve svém odloženém tlumoku nějakou tu kočičku přilákanou vůní jeho obsahu.

- 8 Vedle těchto němých prosebníků zvířecích shledáme se s mnoha prosebníky lidskými, kteří z bídy i z povolání vysedají před kostely a zavolají na nás prosebnou litaniji. Najdeme mezi nimi takové typy žebráků s jakými se dnes v západních městech už málokdy setkáme.
- 9 Před kostelem upoutá nás výjev ~~málo~~neobvyklý pro oči lidí přicházejících ze vzdálených koutů republiky. Na okraji chodníku polo-leže polosedě modlí se tu nahlas Rusín nad ikonou - obrazem svatých a s růžencem v ruku. Překvapí-li nás ten výjev, uvědomme si, že v Užhorodě je velký kus Rusi.
- 10 Úzkou uličkou se dostaneme ke staré hebrejské škole, v níž je - jak už úsloví odedávna říká - nesmírně živo. Budova této školy v níž se vyučuje hebrejsky je dosti sešlá a daleko méně zajímavá než její žáci - malí i větší židovští chlapi s pejzy na nichž si dávají mnohdy více záležit než ~~do~~ dospělí. Nechceme tvrdit, že by se jejich život už teď točil kolem obchodu ačkoliv takový výjev před školou v němž padne několik slov jako „prodám ti,“ nebo „vyměním,“ nás v tom třeba právě utvrdí.
- 11 Hned vedle školy stojí výstavná, červená ~~kvadrax~~ stavba židovské synagogy vybudované v maurském slohu. Od této synagogy přijdeme k železnému mostu přes řeku Uh a po něm na druhý břeh.
- 12 Po regulační hrázi se dostaneme k ~~z~~ novému a moderním pravoslavnému kostelíku v neZvyklé úpravě, který je současně pomníkem ruských vojáků ze světové války. Chceme-li zakončit svoji návštěvu v hlavním městě P. Rusi neobvyklou podívanou, zaměříme svoje kroky do Bercsényiho ulice pod Kalvárií.
- 13 Tam na konci, blízko cikánské vesnice stojí škola pro cikánské děti - do nedávna ještě jediná toho druhu v Evropě. Užhorodští cikáni jsou soustředěni ve dvou malých čtvrtích v nichž žijí usedle - dávno zanechavše kočovného života. Mohou se pochlubit tím, že město Užhorod je přijalo za své občany a že jejich starosta - inteligentní chlapík, je bývalým legionářem!
- 14 Sháníme se po něm - není prý doma ale protože známe cikány, počkáme až některý z nich v naději na malou odměnu sám jej přivede. A skutečně netrvá to dlouho a starosta vychází ze svého obydlí aby si s námi trochu

pohovořil. Jak z rozhovoru brzo seznáme je skutečně bystrým chlapíkem; na klopě kabátu nosí pyšně legionářský odznak a také v řeči neopomene se dotknout toho, že kdysi bojoval za republikánskou svobodu. Jak jsme z jeho řeči vycítili mrzí ho nejvíce nezaměstnanost jeho spoluobčanů a pak i ta okolnost, že byl z cikánské školy odvolán oblíbený učitel.

(15) Podívejme se tedy do cikánské školy umístěné ve dvou bílých domcích. Nahlédneme zvědavě do otevřené třídy nejmenších - cikánské „kašičky“, kde se za nesmírného, úsilí houževnatého učitele vštěpují černoookým žákům základy abecedy, počtů a pravopisu. Pan učitel nás uvítá - žáci povstávají se sborovým dobrý den prajem - známost je navázána a jen ještě chvíli jsme jim cizinci. Brzy překonají cikánské děti všechny ostych a zapomenou že je pozoruje někdo, kdo mezi ně nepatří.

(16) Učí se tu v nižším a ve vyšším ročníku všemu - tak jako x i v jiných školách; podíváme-li se do jejich sešitů poznáme, že píší již prvním rokem velmi pěkně což je tím spíše podivuhodné uvážíme-li, že cikánské děti nedostávají domů úkolů ani necvičí mimo školu. Všechno jejich nářadí - tužka, pero, sešit i slabikář zůstává ve škole a jediné tak se to všechno nepošpiní, nepotrhá a neztratí. Nejlepší docházka v cikánské škole je v zimě. V příjemně vytopené třídě je lépe než venku v mrazu a plískanici.

(17) Jakmile však sluníčko počne hřát - cikán, pravý syn volné přírody, zapomene snadno na školní povinnost čímž ovšem návštěva školy se ~~stává~~ stává slabší a někdy až poloviční. Ovšem, že také zde zapisuje učitel absenci do třídní knihy a tresty za promeškané vyučování postihují zle hlavně rodiče žáků. Za 6 zanedbaných půldnů jsou pokutováni až padesáti korunami a protože nemají tolik peněz - tak si trest jednoduše odsedí.. Značné mezery v docházce způsobují také choroby vznikající z nečistoty. Učitel často kontroluje ruce svých svěřenců a objeví-li příznaky svrabu - odešle onemocnělého ihned do nemocnice. V takovém prostředí je učitel často sám ve značném nebezpečí.

(18) Vztah cikánských žáků a žákyň k svému učiteli je velmi srdečný a nenucený. Malí cikáni poslouchají na slovo - učí se dobře až na nešťastné počty k nimž projevují nepatrné vlohy. Zato lépe rozumějí zpěvu a hudbě, dobře čtou a velmi pěkně píší. Je radostno se podívat na takového malého

Titu Buko jak důležitě a svědomitě vede své pero po papíře. Cikánská škola je celkem velmi, primitivní, učebných knih není nikdy dostatek neboť cikánští rodičové nekoupí svým dětem ani za krejcar učebných pomůcek - všechno obstarává škola sama ze svých skrovných prostředků. Státní subvence nestačí - slabikářů se nedostává a tak všeumělec - učitel opisuje celé stránky na velký arch papíru s něhož mohou čísti všichni žáci. Jindy stává se učitel vynalézavým aby objasnil dětem některé pojmy jichž jejich cikánština nemá.

(19) Práce s cikánskými žáky je veliká, vyžaduje mnoho schopností učitelů. Cikánských ale zdá se, že je námahou vynakládanou na pravém místě. Pohled na veselá cikánata při školní přestávce a připomínka jejich horlivosti při učení v tom utvrdí každého. Loučíme se s cikánskou školou jen neradi. Než-li se jednoho dne rozhodneme opustit západ Podkarpatské Rusi, chceme spatřiti proslulý užocký průsmyk a kus té podkarpatské Verchoviny - nejchudšího kraje v této podivuhodné zemi.

(20) Malý vláček vyveze nás z Užhorodu do údolí řeky Uhu podle níž zamíříme k severu kolem zřícenin hradu Nevické, kdysi mocné bašty loupežného rytíře Kašpara Drugheta, před nímž se v polovici 14. století třásl celý kraj. Zpustlé zdi zříceniny bývaly svědky mnoha krutých bojů, v nichž byl hrad kdysi tak poškozen, že se již nevzpamatoval. Sedmdesát kilometrů odtud vystoupíme v malé staničce Volosiance ležící pod užockým průsmykem a jsme na Verchovině.

(21) Verchovina !! Kolik kouzla a podívané pro naše oči připraví nám tenhle kout v němž bída lidí je domovem. Pod slaměnými střechami malebných ale primitivních chyží rusínských nebylo nikdy mnoho groší ale nejméně ze všeho mála jich je zde v chudičké Verchovině. Co může sobě verchovinský čolovik počítati? Kam se obrátí ať v pravo či v levo - všude jen kopce - hory a lesy tak krásné ale tak tvrdé, že neurodí mnoho z čeho by Verchovinec chléb napekl. V kraji tak málo příznivém hospodářství bylo by ovšem třeba veliké píle a mnoha krušné práce, aby se životní úroveň posunula na slušný stupeň.

(22) Podívejme se jenom do takové chyže ve Volosiance - staneme přimrazení nad pohledem, který se nám tu naskytne. Nejpodivnější se nám zdá pec

z níž šíří se kouř bez komínu a hledí si cestu tisícerymi škvírami na půdu a střechou ven.

(23) Na zápražích chyží pobíhá stále několik košilatých dětí, z nichž nejstaršímu bývá svěřeno stádečko koz - jsou-li ovšem nějaké. Přes všechny stíny života ve verchovinských k~~z~~ chatách jsou lidé na Verchovině příjemní a srdeční. Jejich štěstím je, že si neuvědomují nuznost svého života a tak se tu rodí a umírají - tráví kus života na chudých políčkách a a větší jeho zbytek doma u trochy kaše a šeredného chleba.

(24) Málo těch bramborů co Verchovinec sklídí, sotva mu vystačí na celou zimu a pro dobytek na dny sněhu schová trochu sena do oborohů na podzim vysoko naplněných a k jaru hodně prázdných. Oboroh je ostatně jediným vtipným zařízením Verch~~ovinců~~: pohyblivá, čtverhraná^a slaměná střecha posunuje se na čtyřech kůlech nahoru a dolů podle výšky a množství uloženého sena. Verchovinec nezávidí člověku z měst o němž má představu velmi primitivní a silně optimistickou .

(25) Ve svém srdci však je přece jenom přesvědčen, že někde ve světě, který pro něho počíná už půl hodiny za vsí - je daleko lépe! Když jdeme silnicí - spatříme u cesty chlapíka, který by teď měl být s motykou na poli ale zatím tu klečí u zcela úzkého potůčku a cosi kutí. Usměje se na nás a naváže hovor: „Chytám ryby - takové maličké, velké tu nejsou, ale jako by nás odhadl odkud jsme „- tam na Čechách, tam sú velké dost, a ovšem ukazuje jak velké. Potom jakoby si vzpoměl že má cosi objasnit - dodá: „Já tam byl - tam je dobre - lepší ak tady - tu není groší ale tam na Čechách - tam je duže fajno! „ „A proč jsi tam nezůstal když je tam tak dobre, „ - otážeme se ho. Neví co by řekl - chvílku přemýšlí a pak prohodí lhostejně: „E čolovik je ak ten zajac, jen vyběhl z lesa - už se zas do něj vrací! „

(26) Brzy z~~x~~ za Volosiankou železniční trať stoupá ve velikých serpentínách na užocký průsmyk zatím co silnice jde ještě stále v rovině až do vsi Užoku odkud teprve vystoupí serpentinou vzhůru. V Užoku, na nějž nejlepší pohled naskytne se nám právě s některé silniční serpentiny, prožívali Verchovinci za světové války v roce 1914-15 horké chvíle a ještě do nedávna nesly střechy některých stavení stopy války, .

27 Bývaly tu kdysi lázně, místo na němž bylo živo, kde byli lázeňští hosté a kde teď je klid a ticho. Jen pobožené zdi trčí k nebi uprostřed lázeňského parku jehož prameny byly prudkou dělostřelbou zasypány a kašna se sousoším Herkula demolována.

28 Pěknou silnicí vystoupíme za vsí do užockého průsmyku, který byl dějištěm krvavých bojů o tento důležitý přechod. Rusové měli jej v moci od 24 září 1914 až do 26 ledna roku následujícího, kdy průsmyku dobylo vojsko rakousko-uherské. Zbytky válečné a lidské kosti s troskami výstroje a zbraněmi rzi pokrytými najdou v průsmyku každého roku.

29 Vojáci ruští i rakouští, kteří bojovali tehdy na těchto místech a k nimž osud byl tak málo přízniv, že tu ztratili svůj život - spí v počtu asi ~~2000~~ 2000 svůj věčný sen ve společných šachtách malého hřbitůvku přímo v průsmyku. Nad vchodem tohoto smutného místa jsou znaky tří církví: katolické, pravoslavné a evangelické. Za hřbitůvkem je závora hraniční a za ní již budka polské finanční stráže. Krásnou pohraniční pěšinou vrátíme se přes Šerbín zpět do Volosianky.

30 Abychom nedočkavě shlédli kouzlo jedné z nejpěknějších polonin Podk. Rusi - poloniny Rovné, putujeme zpátky na jih až k Dubriničům a odtud na východ přes rozkošné lázničky Lumšury do lesů pod samou poloninou. Výstup na poloninu Rovnou nebě též Runu zvanou je pohodlný a může být podniknut také vozem s koníkem. Obstojná cesta stoupá zvolna v serpentínách starým lesem, který konečně po dvouhodinném výstupu přestává a ustupuje horským loukám - poloninám.

31 A tu je těžko vylíčiti pocity člověka, který v podvečer dne poprvé se dívá na tolik mocné a ojedinělé krásy! Poloniny jsou rozsáhlé horské louky prostírající se nad pásmem lesů daleko a široko po horských hřebenech. Kam až oko dohlédne může sledovati úbočí hřebenů a jejich rozsoch se zelenavým pásmem lesů zařezávajících se do úbočí v stejnoměrné výšce. Bez jakéhokoliv přechodu končí les, ~~xx~~ a začíná poloninská tráva, která je po celé léto od jara až do zimy jedinou potravou mnohohlavých stád koní a dobytka. Na jaře jakmile sníh sejde s horských hřbetů, vyhánějí pastevci svěřená stáda vzhůru na poloninu, kde s nimi tráví celé léto až zas do prvních mrazů.

33 Jediným útlukem pastevců je okrouhlá koliba vybudovaná ze dřeva na kamené podezdívce. Do tohoto primitivního přístřešku uchylují se před častou a hroznou bouří s vydatným lijákem, tu přenocují a sem shromažďují také nadojené mléko pro něž si gazda z údolí posílá soumara se dvěma soudky. Vnitřek kulaté koliby nebývá upraven nikterak přepychově :

34 Podlahu tvoří namudusaná hlína s ohništěm právě uprostřed. Nad ohništěm ve střeše je zvláštní větrák, který sice propouští kouř ven ale nikoliv déšť dovnitř. Lůžek tu není, spí se prostě na zemi na prostřených houních. Na trámech zavěšeno visí něco jednoduchých zásob mezi nimiž snad nejdůležitější a mnohdy jedinou potravinou je slanina. Slanina a chleba, který přinesou občas ze sela /vesnice/ pastevcům. Máte-li dost odvahy přenocujte tu na zemi s pastevci nejpitoresknějších názorů. Některý z nich vás bude považovat automaticky za doktora, protože přicházíte z velkého města, a rozhovoří se o tom, že tam někde u vás je přece jenom daleko lépe než na poloninách. Při tom se ovšem přesvědčíte, že kdyby v tom vychvalovaném městě měl dělat práci nejposlednějšího nádeníka, že by utekl ještě první den. Mezi pastevci jsou také lidé překvapivě zdravých názorů a s nimi ~~uteče~~ uteče večer pod poloninskými hvězdami jako voda.

35 Časně ráno probudí obyvatele kulaté koliby citelná zima. Nezapomínejme, že jsme v horách ve výši 1400 m! Mlhy se válí v údolí, zastírajíce nám výhled ale zvyšující ještě romantiku tohoto těžko zapomenutelného pohledu. Kolem osmé hodiny se však zdvihá vítr od východu a nepravidelný závoj se trhá; za chvíli pak spatříme již hloučky pasoucích se koní.

36 Koně na poloninách patří mezi nejkrásnější zjevy. Jejich volnost vybíjející se občas v trysku s rozevlátou hřívou v rámci poloninských dálek pod bělostnými oblaky vysoko a daleko nakupenými, to jsou obrazy na něž se těžko zapomíná. Poloninské koně se těší úplné volnosti po celou dobu svého pobytu na poloninách. Stájí tu nemají, přenocují nebo se popásají po celou noc pod hvězdnatým karpatským nebem roztroušení tu ve větších nebo v menších hloučkách. Jen někdy si přijde některý gazda pro toho svého koníka aby ho zapřáhl do vozu a zajel do města či jinam. Pak ovšem ho zase vrátí jeho letní, poloninské zahálce a volnosti.

37 Vedle koní ožívují horské louky stáda ovcí pohybující se zvolna po

hřebenech i dolů k lesu se svým typickým pasákem, který má pro nás obyčejně prosbu o cigaretu zde tolik vzácnou. V poledne zastihneme blízko pramene ~~xx~~ stádo krav ležících a v klidu přežvykujících.

38 Na polonině Rovné bývalo někdy až 800 koní a 3000 kusů skotu. Protože na poloninách se nezahání dobytek do stájí kterých tu není, mají tu dobré pole působnosti záškodníci z říše zvířat. Začne to obyčejně na podzim, když se na poloninách tu a tam objeví vlci. Co dovedou tito lupiči ~~xx~~ stád natropit, to nám pěkně řeknou zkušení pastevcí. Některého roku je jejich drzost tak velká že nezbyvá než vybudovat pro dobytek ohradu a na noc jej do ní ~~xxxxxxx~~ zahánět. Vedle vlků způsobuje ojedinelé škodu také medvěd, který se podívá občas na poloniny pro nějakou jalovičku či koně. Na každé polonině ~~x~~ ukáží nám pastevcí ~~x~~ zvíře se sotva zarostlými stopami medvědího útoku.

39 Karpatské poloniny jsou místem božského klidu a čarokrásných rozhledů na moře lesů a hluboká údolí v nich - jsou zdrojem duševní rovnováhy vnímavého, poutníka. Předností ojedinelého tohoto typu horských luk, které nemají jinde sobě rovných, jejich zdravého vzduchu a léčivého ~~xxxxxxx~~ vlivu na lidskou duši nebylo ještě využito - doufejme že se tak stane v příští době k hmotnému prospěchu této krásné země!

Opustíme na chvíli ~~krásné~~ poloniny abychom přišli s nimi znovu do nejtěsnějšího styku při putování nejvýchodnější částí naší republiky. Máme štěstí, že z lázniček Lumšur doveze nás bodrý Vasil párem koníků do vzdálených Turja Remete a odtud se už nějak dostaneme ku dráze. Vrátime se do Užhorodu a nastoupíme cestu dál na východ k solnici naší republiky - Slatinským dolům.

40 Na rumunském území v Camara la Sighet přestoupíme pod dozorem ~~xxxxxxx~~ rumunských vojáků do malého vláčku, který nás brzo dopraví na místo, kde spatříme jednu z nejpodivuhodnějších zvláštností Podkarpatské Rusi. Slatinská solná ložiska byla známa již prehistorickému člověku, který tu pomocí primitivních kamených a bronzových nástrojů doloval již v polovině druhého tisíciletí před Kristem. Ve středověku stalo se dolování důkladnějším; to byly již vyhloubeny kuželovité jámy a spojovány šachtami s povrchem.

41 Dokonalým způsobem je těžena sůl dnes na dolech Ludvík a František

vzniklých na počátku minulého století z nichž poslední je větší a také častěji navštěvován. Vstoupíme do x těžní klece a sjíždíme zvolna dolů. Třiapadesát metrů jedeme vrstvou zemitého ~~homxxxxxxxxxxxx~~ stropu načež se nám otevře nezapomenutelný pohled do nitra jedné ze tří lodí - do hloubky sto metrů, kde všechno kolem od zdola až nahoru je čistá sůl. Náš průvodce nás provádí jednotlivými prostorami - ukazuje nám jak se sůl pomocí dlát nebo třaskavinových náloží v blocích odtrhuje. Těžba je velmi silná - na dole František naláme se denně asi 2500q soli a při dvojí střídě skoro ještě jednou tolik. Sůl se částečně mele v moderním solném mlýně v dolech a ostatní se odváží do solných mlýnů v Olomouci. Sůl z našich solných dolů je tak čistá, že obsahuje pouhé 0.3% přímíšenin.

(42) Své zastávky v Slatinských dolech využijeme k tomu abychom spatřili zvláštnost P. Rusi ze světa zvířat. V okolí tří blízkých vesnic Vyšné, Seředné a Nižné Apši jediných to ryze rumunských vesnic na našem státním území, popásají se stáda podivných bůvolů. Jsou to zvířata statná až hrůzu nahánějící, barvy srsti těžko určitelné protože se neustále skrývá pod velkou vrstvou zaschlého bláta. Podkarpatoruský bůvol je dutorohým převýkavcem původu indického, u nás právě tak jako i v Maďarsku, jižní Evropě nebo na Balkáně dobře aklimatizovaný.

(43) Tento bůvol je zvířetem povahy mírné až na nějaké ty výjimky starých býků, kteří občas někoho proženou. Užitek, který bůvol poskytuje spočívá v jeho mléce, které prý je chuti výborné a v jeho síle a houževnatosti, která vytáhne v této většinou bahnité krajině každý vůz z bláta. Pokud bůvoli nejsou zapřaženi, popásá je rumunský pastýř od rána do večera na širošírové rovině při pravém břehu Tisy.

(44) Svítí-li slunce a je parno využívají x tato zvířata kdejaké bahnité láuže k tomu aby se v ní s rozkoší vyválela - ostatně na poledne stejně je rumunský pasák sežene do stáda práskotem svého dlouhého biče s krátkou rukojetí a dá se s nimi na pochod k řece Tise.

(45) Zvířata jakoby již sama znala cestu, zamíří k táhlé rokli pomalým krokem a poskytnou nám pěkný pohled odtěkud se stráně. Voda je jistě jejich zamilovaný živel, do kalných vln Tisy noří se s patrnou rozkoší až po nozdry a šplouchají se po dlouhé minuty sem a tam.

(46) Konečně se rozloučíme s mladým pastevcem, který se snažil zavděčiti se nám se svým stádem pokud možno nejlépe. Přišel k nám když stádo bylo ve vodě a kupodivu vypravil ze sebe docela srozumitelně : „Pane daj mi chroše! „ Když uslyšel, že máme chroší málo a že nás čeká ještě dlouhá cesta, zamyslí se na okamžik a potom vyhrkl: „Pane, ty máš málo chroší ale já nemám žádné, „ což byl ovšem argument, který skončil diskusí. Dostal groše a byl spokojen. Ze Slatinských dolů poveze nás vlak opět dále na východ - můžeme říci, že do té nejkrásnější končiny po stránce turistické - do romantické oblasti pralesů - hor a polonin - do kraje typických klauzur a horských bystřin.

(47) Rahovo nebo též Rachov s přilehlými osadami dosti širokou plochu zaujímající, je východiskem pro naši malebnou cestu po hraniční stezce přes Pop Ivan a na Hoverlu. Vlastní Rachov sám je malinká obec z největší části Rusíny obydlená. Leží v krásné kotlině po obou březích Tisy pod Černým Menčulem zdvihajícím své těmě na 1400 m. Pěkný je pohled na Rachov se stráně Borkutu, jakéhosi přírodního parku s minerálním pramenem. Jednoho dne vyhledáme Nikolaje Dumena - starého, příjemného chlapíka, který je ochoten s námi jít na poloniny třeba o půlnoci se svým Mucim, patnáctiletým huculským koníkem, který nám ještě dříve než vystoupíme na Černý Menčul přiroste k srdci. Nakoupíme s sebou potravin, neboť horské pásmo je neobydlené a ve svěžím vzduchu prosyceném vůní nekonečných lesů, prostírajících se dole pod horami - dobře tráví.

(48) Časně ráno opustíme Rachov a brzy začneme stoupat táhlou lesní cestou vzhůru. Nikolaj Dumen zná dobře tuto turu, kterou nastupuje každoročně několikrát se svým koníkem. Náklad zdá se těžkým ale nemějme takového soucitu s huculským soumarem, který je sice dosti malý ale zato výborný, houževnatý a neúporný. Stoupat s takovými zavazadly jako byla ta naše do příkrého svahu, několik set metrů bez zastávky je pro něho výkon normální! Na cesty v horách je huculský koník přímo nedocenitelný; dovede se pohybovat s naprostou jistotou v terénu tak těžkém, že i my sami pohybujeme se bez nákladu jen ztěží. O huculského koníka počaly se zajímat i vojenští odborníci a právem. Jenom že patrně ~~je~~ v důsledku toho stoupla cena těchto vytrvalých soumarů asi ze 200 - 250 korun dříve požadovaných

na 800-1000 Kč! Náš Muci přes svůj pokročilý věk byl věrným doplňkem svého dvaasedesátiletého vůdce, na značném stoupání popobíhal klusem aby ~~získal~~ získal alespoň malý náskok, kterého pak využil k tomu aby si narychlo uškubl několik chomáčů trávy.

(49) Cesta dobře ubíhá - v poledne přečkáme malou bouřku s lijákem pod polozbořenou střechou staré koliby a odpoledne přijdeme až do těsné blízkosti Pop Ivana, mytické hory Rusínů s vrcholem až na 1940m vystupujícím. Je červen, měsíc růží - slunce hřeje i tady na horách a přece pod Pop Ivanem je rozsáhlé sněhové pole na metr hluboké. A jistě tu bude ještě za měsíc¹ v červencovém slunci, neboť na horách je zima zlá a navěje sněhu na metry vysoko.

(50) V červnu je Pop Ivan nejkrásnější - objeví se nám jako starý - velmi starý kavalír, který si ozdobil šat nikoliv jedinou růží ale hned celou bohatou kyticí. Až staneme na jeho úbočí, zůstaneme přimrazení: kam jen oko pohlédne daleko, široko i vysoko všude překrásná a jedinečná záplava alpských růží - pěnišníků či rhododendronů. Množství těchto plazivých keříků tvoří místy souvislý porost jako v nejpěstěnějším parku.

(51) Pěnišník je nejnádhernější rostlinou poloninských Karpat a na celém území republiky roste původně jenom zde, v menším množství potom také pod Čornou Horou a na severním úbočí Hoverly, nejvyšší hory Podkarpatské Rusi. Kopyta našeho koníka boří se druhého dne časně z rána do bohatství květů pěnišníkových. Stoupáme jihovýchodním úbočím Pop Ivana nad pásmo lesů na pohraniční stezku vinoucí se máloznatelně na východ k Čorné Hoře.

(52) Ohlédneme-li se nazpět přes stádo ovcí popásané tu na území rumunském pastýřem v svérázném úboru a s mohutnou palicou v ruce, spatříme nekonečné dálky podkarpatoruského vnitrozemí s údolím a panenskými pralesy na všech stranách.

(53) Vykročíme k dalšímu cíli a hned těsně pod vrcholem Pop Ivana, který nám zůstává po levé ruce spatříme v zeleni trávy převzácné květy statného hořce žlutého rostoucího v celé republice opět jenom tady a na severním úbočí Hoverly. Květena Poloninských Karpat má vůbec mnoho jedinečných rostlin, které bychom v jiných našich horách nenašli.

(54) Při svém putování oblastí božského klidu a imposantních divadel jichž

má karpatská příroda plno, staneme se určitě milovníky horské květeny. Louky na kterých spatříme nekonečné statisíce rozkvetlých arnik a orchideovitých pětiprstek jsou nepřetržitou kulisou těchto překrásných hor.

(55) Od rána do večera se na nás ~~m~~ směje slunce máme-li notnou dávku štěstí. Náš vůdce Nikolaj Dumen, nebo jak mu krátce a po straně říkáme - Nikolaj - vede svého koníka, který se nezapomíná cestou popásat na loukách, jež nikomu ~~nikomu~~ nepatří a jichž nikdo nekosí. Když přijde poledne, Nikolaj svým bystrým pudem objeví vodu neboť na poloninách je o ni veliká nouze. Pak se ~~nažehne~~ oheň pomocí dříví s bídou sehnaného a uvaří se primitivní oběd ale tak chutný jakého jsme ještě nikdy snad nejedli. Náš vůdce vytáhne z plátěného ~~pytle~~ nezbytnou slaninu, kterou si ^{do uva} vyudí vždy na celý rok a jež spolu s chlebem je mu jedinou potravou po celou cestu a po větší část dní v roce. A Muci? Pro toho roste oběd všude kolem dokola.

(56) Po obědě osedláme koně a vydáme se na další cestu. Zase se střídají čisté louky s nichž sestoupíme doleji do pásma lesů a pak opět v potu tváře stoupáme vzhůru a noříme se místy po pás do porostu svěží zeleni jalovce zakrslého prostírajícího se daleko kolem nás. Když pak se přiblíží večer, nezbyvá než se poohlédnout po nějakém přenocování a v tom se Nikolaj Dumen velmi dobře vyzná, neboť ví kde je jaká útulna či salaš nebo jen koliba, kde možno prožít kouzlo horské noci. Mezi Něneskou a rumunským Corbulem začneme sestupovat příkrým svahem k pásmu lesů v němž na malé světlince se bělá čtverhraná koliba o níž nás Nikolaj s široce rozesmátou tváří ujišťuje, že tam budeme, „duže fajno ~~spat~~ spaty... V serpentínách zdoláváme ostrý svah a vcházíme konečně do lesa v němž s jistotou přírodního člověka Nikolaj vyhledá malou louku se čtverhranou kolibou.

(57) Nic víc než čtyři stěny bez dveří a okenních tabulek s malým kouskem prknové podlahy na níž nám zrobí dovedné ruce Nikolajovy primitivní lůžko z vonných smrkových větvíček. Odsedlaný Muci popásá se na louce u lesa zatím co uprostřed koliby vzplane vatra na níž uvaříme sobě trochu kakaa z mléka, které nám poskytlí osamělí pastevci krav. Ale jaká je to vatra! Její kouř válí se místností, a uniká jen pomalu a nerad dveřmi a okny. Kdo přijde do koliby musí usednout, jinak štiplavý kouř nedovolí mu otevřít oči. Brzo však je večere uvařena - usadíme se na primitivním

zápraží našeho útulku povečeříme a pak dumáme a hovoříme s naším milým Nikolajem.

(58) Den nachýlil se ku konci, přichází zvolna noc, barevné divadlo západu hasne a bělavé mlhy v údolí pralesů houstnou. Cítíme, že karpatská příroda zvolna zajímá naše duše. . . . A nejsme ani sami a jediní kdo podléhal jejímu kouzlu právě tu na zápraží lesní koliby pod hřebem ! Někdo před námi tu vryl do trámu krásným dvojverším všechno co i my jsme cítili: „Chaloupko ty přepychová, kdo jak my se v tebe schová,

navždy se mu v pamět vryješ, jistě na dyl nežli shniješ!!,, Každému kdo tu trávil zbytek dne a kochal se tím večerním pohledem, vryje se ta malá chata v pamět přesně tak, jak to prorokoval na jejích veřejích onen neznámý poutník.....

(59) Karpatské jitro je právě tak nádherné jako večer, - perspektiva hor, polonin a lesů s loukami a sluncem věčně krásná a neustále se měnící na hřebenové pouti - neunavuje nikdy ! Míjíme ^{takřvaný} ~~první~~ piket - domek rumunské pohraniční stráže, jichž je na rumunsko-československých hranicích několik, vždy ve vzdálenosti 6 kilometrů. Posádka piketu - dva muži jsou obyčejně dobří chlapíci - v jednotvárném životě a naprosté osamělosti pohraničních končin je jim kolemjdoucí poutník příjemnou změnou. Chodí neustále bosí, mají nevalnou výstroj a výzbroj ale mají smysl pro pohostinství. Dají nám napít vody a nechají nás na svých kamnech uvařit oběd.

(60) Posledním v řadě rumunských piketů je domek pod horou o niž se dělí tři státy: Československo, Polsko a Rumunsko. Je to hora Stoh vysoká 1655 m. Pravé její úbočí patří Rumunsku, levé zalesněné Československu a to zadní Polsku. Pod horou je poslední piket, který neopatrností posádky právě nedávno vyhořel a na jeho místě se již staví nový. Obejdeme Stoh po levé straně chladivým stínem lesíka a zamíříme teď skoro přímo na sever k Čorné Hoře 2026m vysoké, nejvýchodnějšímu cípu československé republiky.

(61) V dálí ji už vidíme obklopenou věncem lesů s temenem, jak Nikolaj říká téměř neustále černým od dešťových mraků. Odtud prý název Čorná Hora. Po mnohých výstupech a sestupech přicházíme do její největší blízkosti a štěstí nám přeje: Čorná Hora jindy tak často černá ukazuje nám své lysé téměř jasné, se sněhobílými obláčky. Teprve příštího rána lopotíme se

výstupem na ni.

62) Její úbočí je silně kamenité a strmé - náš soumar nikým neveden hle-
dá si sám svým podivuhodným instinktem bezpečnou cestu. Ten pohled na
jeho stoupání s drahocenným nákladem fotografických kamer udivil by i znal-
ce koní. Někdy ovšem trneme co by se stalo kdyby klopýtl nebo stoupl na
nezajištěný kámen! Ale nic takového; náš Muci je sámar nad soumary,
jeho zdatnost v těchto místech je tak nádherná jako příroda sama. Mocný
je rozhled k západu z tohoto nejzazšího koutu republiky odkud se můžeme
jenom vracet. Brzo za Čornou Horou narazíme na první stopy jež tu až do-
dnes zanechala světová válka.

63) Tu vidíme ještě dobře zachovalou kavernu, která asi skýtala dobrý ú-
kryt vojákům, opodál se táhnou drátěné překážky a síť zákopů do nekonečné
dálky. Počasí se trochu pokazilo, chvílemi přičenou se z Polska mlhy a za-
krývají nám výhled, jenž je s tohoto hřebene neustále ve výši 2000 metrů
se táhnoucího - velkolepý.

64) Před námi zdvihá se Gutin Tomnatek pod jehož úbočím setkal se náš mi-
lý Nikolaj Dumen se svým synem také Nikolajem, který je tu gazdou svěřeného
stáda ovcí. Po radostném shledání ukázal nám tento mladší Nikolaj právě
nalezenou nábojnici rakouského, dělostřeleckého náboje. Takové nálezy ov-
šem nejsou na hřebeni pásma Čorné Hory žádnou zvláštností. Na Turkulu 1935
metrů vysokém zastihl nás déšť právě při jednoduchém obědě ale do večera
to přece jakž takž vydrželo. V nastavší mlze osvědčil se Dumen jako zna-
menitý vůdce, který nás přivedl bez bloudění pod nejvyšší horu Podkarpats-
ké Rusi - Hoverlu.

65) Těžko je si ovšem zvolit den prostý mlh a mraků - častěji než pěkný
rozhled po poloninách, pralesích a údolích v území československém či pol-
ském, vidíme jen nekonečné bílé páry a mlhy valící se nad horami jako ča-
rokrásný závoj. Témě Hoverly ve výšce 2058m má dva trigonometry - jeden
československý a druhý polský - neboť hranice státní jde přímo přes vrchol.

66) Tu uvidíme nerozlučného průvodce všech nejvyšších karpatských polonin,
něžný zvonek alpský v mnohých bohatých trsech tu rostoucí téměř na kaž-
dém kroku. Někde v skalních rozsedlinách na severním úbočí pod Hoverlou

67) spatříme vzácný horský jestřábník s velkými žlutými květy a mnoho ji-

ných rostlin vysokohorských, které ani pojmenovat nedovedeme. Nemusíme ani zvláště říkat že tato místa jsou pravým rájem pro botanika nebo milovníka květin.

68 Mezi všemi rostlinami upoutá nás několik posledních trsů ne sice tak vzácné ale přece jenom horské rostliny z dítky časného jara - dřípátky alpské s pěknými, hluboce rozdřípenými modrofialovými květy. Právě tu na chladných, severních úbočích Hoverly dokvítá tato něžná rostlinka v posledních letošních květech.

69 Sestupujeme konečně s vrcholu abychom ještě do večera dostihli klauzury Hoverly - nádrže ležící uprostřed lesů dvanáct set metrů pod vrcholem Hoverly. Brzy ocitneme se mezi salašemi na polonině Breskulské a odtud pak nás vede pěkná cesta v táhlých serpentínách pozvolna sestupující dolů napříč hoverlanským pralesem.

70 Prales pod Hoverlou je rezervace v níž je les ponechán svému osudu ačkoliv můžeme říci, že snad všechny lesy podkarpatoruské pro nedostatek komunikací jsou také více méně ponechány osudu - ba že mnohde je pra-les daleko divočejší než právě tady pod Hoverlou.

71 Jdeme tiše krásnou cestou ale medvěda spatřit nemáme štěstí, zato spíše se nám podaří zahlédnout mohutného karpatského jelena někde na pokraji lesní ~~xxxxxxx~~ světliny. Konečně otevře se nám v podvečer pohled na horskou nádrž Hoverlu ležící ve výši asi 800 metrů.

72 Velkolepá věc taková klauzura! - nejen svým důležitým účelem jemuž slouží ale i svojí krásou. Umělé jezero zbudované rukou lidskou v horách uprostřed nádherných lesů se smrky odrážejícími se v z temném zrcadle hladiny - toť příliš silný dojem v podvečer! Klauzura Hoverla je jednov z velmi mnohých nádrží na P. Rusi, ale je z nich snad nejkrásnější. Byla vybudována v roce 1875 nákladem 244.000 rak. korun a její vody, kterou se nádrž ze dvou potoků naplní během 2 dnů, používá se k plavení vorů. Přijdeme-li sem, k domku starého hlídače nádrže čili hatíře v úterý večer nebo v pátek, máme naději, že spatříme příštího jitra nejen vypouštění klauzur ale i kus perného chleba rusínských vorařů! Jsme v kraji klauzur, kde lidé, lesy a voda spolu neustále zápasí. V chaloupkách pod strání hospodaří huculská Marijka s houfkem košilatých dětí, pro něž je neustále potřeba

groší.

- 73) Nezbyvá než vzít sekuru a jít kácet staré smrky, klestit je a vkládat do skluzu - dlouhého, dřevěného koryta jdoucího krajinou z rubaniska v lesích až k řece. Když sníh napadne a skluz stane se zledovatělým - pak běží kmeny jeho korytem s ohlušujícím rachotem.
- 74) A na jaře když pámbu dá nastane plavení; od malička chlapci v tomto kraji plovoucího dřeva napodobují své g tatíky a dědy na několika k sobě připoutaných kusech dřev. Když pak trochu dorostou, z hry stane se život a z dvou špalíků celý vor. Pod lesem vrtí plavci vory nikoliv dlouhé ani široké, protože by se do úzké říčky nevešly a v zátočinách neotočily. V předu se opatří dvěma vesly a v zadu ještě naloží dřívím. Pevné sochory a houžve přidržují je ku břehu.
- 75) Potom se čeká na středu nebo sobotu ráno. Každá klauzura v kraji má předem telefonicky přesně ustanovený čas, kdy má uvolnit svá stavidla tak aby voda všech klauzur se nakonec pěkně sešla a nesla vory po celou tu cestu mělkou řekou až tam, kde už je vždy vody dost. Vypuštění klauzury Hoverly bylo oznámeno jejímu hatíři na půl šestou ráno a v tu dobu přesně vyvalí se proud vody dřevěným korytem z hráze, která drží asi 200.000 křehkých metrů vody.
- 76) Dva kilometry pod klauzurou čekají voraři až voda dostane náležitý předstih. Sedí na kládách, smějí se a živě hovoří. Dobře však je na nich patrna nervosita vyplývající z nejistoty příštích okamžiků. Jsou to mladí i staří chlapci, kteří již mnoho dřeva splavili na vlnách Tisy do Maďarska a přece nejsou si jisti výsledkem této dnešní plavby protože plavení vorů je živobytí nesmírně nebezpečné.
- 77) Všimněme si, že jeden po druhém připne na svoje postole domácí výroby jakési bodce podobné horským náledníkům. Uvidíme-li jenom jedinkrát takový vor v peřejích, pochopíme snadno proč je těch bodců zapotřebí. Ve skupině vorařů nastal pojednou ruch; uříčený cyklista přivezl rozkaz, že může být započato s vyplouváním.
- 78) Dva chlapi vskočili na klády voru se sekýrami v ruce a pádnými rozmachy až voda stříká přesekávají sochory poutající vor ku břehu. Co tu ruchu, křiku a rad ostatních pltníků, než se poslední pouto uvolní a vor

se pohne! Pak se všechno odhodí a skočí se k veslům - divoká plavba se začíná!

(79) Je krásné ráno v karpatském kraji, slunce proměňuje přírodu v symfonii barev, pětiprstky a arniky září na loukách a pltníci vyplouvají na svých vorech jeden za druhým. Škoda, že ne vždycky se plavba zdaří. Někdy darmo se napínají svaly odvážných chlapů, ďábelská voda žene vor ku břehu, vesla marně zabírají a břeh se nebezpečně blíží až se přiblíží docela. S praskotem narazí vor na břeh a uvízne!

(80) Řeka je rázem zatarasena a další vor už přijíždí. V okamžiku nárazu vyskakují pltníci do výše, aby se uchránili před úrazem - jejich vor roztrhne se s hlomozem a jednotlivé klády letí a kutálejí se vpřed s prudkou setrvačností. Tak se stane všem vorům, které jsou dosud vzadu a nikoliv napřed. Když voda z klauzury opadne, nastává plavcům krušná práce s rozebíráním a opětným skládáním nových vorů, které pak za tři dny zdvihne

(81) voda z klauzury znova a dopraví tentokrát snad s větším zdarem až na rumunské hranice... . Tak to jde stále v zemi pralesů a klauzur až do té chvíle, kdy se v kraji objeví pár lesklých kolejnic a malý vláček začne svážet dříví rychleji a bezpečněji. To ovšem je soumrakem klauzur - jednoho dne zůstanou jejich stavidla otevřena a hráze se začnou pomalu rozpadávat. Z kraje čarokrásných nádrží - Hoverly, Kvasné a Balzatulu, zvěčnělého i s hatířem Bočkorem Jako ve Vrbově románu „Duše na horách“, přijdeme do Jasiny, největší huculské vesnice prostírající se na ploše 10 x 15km.

(82) Podle pověstí, kterou nám huculský chlapec řekne, vznikla Jasina před čtyřmi sty léty na místě, kde se udála podivná věc. Pasáci pásli ovce na lesní mýtině a tu vznikl požár, který se rychle šířil vůkol. V hrůze utekli pastevci ponechávající ovce svému osudu. Jaké však bylo jejich překvapení, když na místě požáru našli své stádo zázrakem ušetřené a klidně se pasoucí. Z vděčnosti vystavěli z blízkého mohutného jasanu, který také zkázy byl ušetřen kostelík, kolem něhož pak i osada vznikla. Jméno její odvozeno od jasanu z kterého byl kostelík ~~zrobena~~ zroben.

(83) Je právě neděle a proto se Huculové z celého okolí sešli v pěkných svátečních krojích i s kožíšky bohatě zdobenými ačkoliv sluníčko krásně

hřeje a je nám horko třebaže nemáme ani kabát. Samozřejmě, že patří ko-
žich jenom k ozdobě. Ženy mají kožíšky ještě pěkněji vyzdobené než muži;
jejich sukně barvy tlumeně červené skládají se vlastně ze dvou kusů - ja-
kýchsi zástěr z nichž jedna se přivazuje zezadu a druhá zepředu.

84 Dostaveníčkem všech těchto svátečně oblečených Huculů je kostel a
jeho nedělní mše ať už je pravoslavný nebo římsko-katolický. Vnitřek ko-
stela se liší dosti značně od vnitřků kostelů západních hlavně uspořá-
dáním oltáře a jeho nejbližšího okolí. V popředí bývá obraz nějakého sva-
tého v dosahu rtů zbožných věřících. Mše trvá velmi dlouho, ovšem také
proto, že začíná dosti pozdě. Málokdy však bývá konec dříve než v jednu ho-
dinu!

85 Venku před kostelem můžeme spatřit pěkné obrázky huculských dětí, jež
matka vzala s sebou do kostela nebo alespoň ke kostelu. Malá, sotva tříle-
tá Huculinka oblečená v bezvadný kroj svého kraje, prohlíží si tu zvěda-
vě a nikoliv bez bázně cizince s podivnou věcí v ruce. Ani nabízený cu-
krík nepomůže zaplašit její bázeň a tak pomůže k ofotografování ~~ještě~~
neškodná lest. Jenom však odejdeme je naše cukroví až moc dobré!

86 Cestou potkáme huculskou svatbu - nevěstu s družičkami pěkně ozdobenou
a skutečnou krásku - ženicha pak mezi chlapci s ozdobeným stromkem v ruce.
Všichni ubírají se mlčky doprovázeni průvodem příbuzných, hostů a zvědav-
ců ke kostelu. Velmi dlouho trvá než projdeme celou Jasinu a ocitneme se
konečně pod Poharským,

87 na nějž vystoupíme starou vojenskou cestou, s které se nám nad salaše-
mi na Poharském otevře jeden z překrásných rozhledů nazpět na Hoverlu s
Pietrosem, v dále na modravém obzoru se rýsující. Tak jako před dvaceti lé-
ty, když vozatajové lehkých kanonů hnali tudy svá zpřežení do posic na
Čorné Klévě tak i dnes stoupá x ta cesta stále ještě dobrá, ovšem s dře-
věnou konstrukcí na mnohých místech zničenou a odstraněnou.

88 Přes údolí plné lesa na opačné straně než je Hoverla, zdvihá se téměř
Čorné Klévy 1728m vysoké, kde zuřil na počátku světové války lýtý a vra-
žedný boj. Pod jejím vrcholem, potom na vrchole samém a na celém horském
pásmu směrem na Bratkovskou jsou nejzachovalejší zbytky válečné v celé
Podkarpatské Rusi.

- 89 Sít zákopů přiběhne z prava odněkud od Ploské. Většinou jsou zákopy velmi dobře zachovalé, kdysi pracně vyložené kamením a vyztužené dřevem. Jež dneska se již tu a tam v troskách povaluje. A co je tu všude drátu! Do nedohledna až tam, kde se modro oblohy setkává s modrem lesů - desítky kilometrů, tuny a vagony drátu na jehož ostnech krvácela ruská těla.
- 90 Na úbočí před námi stojí, španělští jezdci, v bezvadné přímce jakoby je včera někdo postavil - kus dál jen co, přeskochíme několik zákrytů pro kulomety a odkopneme starou, rezavou jídelní misku a zbytek přilby,
- 91 Ocitneme se v polokruhovitě stavbě z kamenů s jakousi střílnou. Smutný je odtud výhled daleko do Polska, chmurné myšlenky nám přivolávají neutěšené obrazy dob minulých. Opodál zamyslíme se opět nad spoustou hnijícího dřeva, jež kdysi vyztužovalo zákopy a tvořilo stěny vojenského baráku nyní již v rozvalinách ležícího. S jakou námahou bylo kdysi vyneseno až sem - ~~vysoko~~ nad hranici lesů!
- 92 A když Čorná Kléva zapadla sněhem a vojáci přečkávali v podzemních úkrytech krutou karpatskou zimu - tu teprve pocítili nedostatek dřeva! Zato jakmile sešel sníh, bylo asi v zákopech trochu veseleji. Škoda jen, že mohutná krása karpatské přírody s Klévy na všechny strany se prostírájící, nestačila tehdy rozehnat bojovnou náladu. Dneska - po dvaceti letech je na Čorné Klévě velebný klid tisící rozháranou ~~duší~~ duši poutníkovu a vznášející se nad kostmi těch, kdo tu a tam pod keříky zeleného jalovce spí svůj věčný sen S Klévy dál po poloninských hřebenech je pěkné putování.
- 93 Tu setkáme se s malým chlapcem, který jde už od rána z jakéhosi sela až do salaší na Poharském a vede sebou mladého ale už dost statného býka. Cesta to není radostná protože silné zvíře má žízeň a vody není. Chvilími se zastavuje a nechce jít malému chlapci dál; co platná je dětská síla proti síle zvířecí. Zdá se však že si z toho malý Vasil nic nedělá - vesele se na nás směje a rád se dá fotografovat. Z Bratkovské, nejvyšší hory tohoto úseku sestupujeme dolů na Okulu. Nikola J Dumen připoutá náklad na příkrý sestup aby si Muci hřbet neodřel a sestupuje s ním zvolna v mírných serpentínách zatím co my jdeme přímo.
- 94 Dole v lese narazíme na jinou vojenskou cestu tak zvanou mostinkovou.

Na dvou kládách do dále se táhnoucích jako dvě dřevěné koleje, položeny napříč a zadlabány leží kratší kulatiny. Na to snad bývala kdysi nasypána hlína a tak vznikla cesta jdoucí celé kilometry lesem daleko. Jaká to asi byla práce vybudovat takovou komunikaci! Dnes je už také v troskách nezpůsobilá k používání. Přenocujeme na Okule, těsně nad pramenem Čorné Tisy, která tu vzniká ve výši 1245m a příštího krásného jitra začneme sestupovat opět do roviny.

95 Cesta nás vede turbatským pralesem podle říčky stejného jména. Les plný světél hýřících ve větvích smrků v nesčetných odstínech zeleni a žlutí je pln krásných zákoutí. Od nejčasnějšího rána putujeme tímto kusem čarokrásné přírody až po celé dopoledne až konečně dosáhneme ústí Turbatu a v poledne se pak ocitáme v Brusturách u typického, dřevěného kostelíka se starou zvonící.

96 Jsme teď na místě, které je v republice proslulé největším množstvím vodních srážek. Ale třeba bychom trochu deště uvítali jako příjemné ochlazení vedra - nemáme na něj žádnou naději protože obloha je čistá a bez jediného mráčku. Z Brustur dorazíme na nocleh do Ustčorny ryze německé vesnice s obyvatelstvem sem přistěhovalým v dobách Marie Terezie.

97 Na další cestě konečně uvidíme ještě jednu takovou ryze německou vesnici - je jí Německá Mokrá. Jako bychom se pojednou ocitli v jiné zemi. Dřevěné domky jsou všechny naprosto stejné s uzavřenými dvory a s bíle natřenými okenními rámy a se záclonami a květinami v oknech. Domky tvoří nepřetržitou řadu tím, že je dřevěná stěna dvorce spojuje. Nejpodivnější vesnice Podkarpatské Rusi!

98 Za Německou Mokrou vystoupíme na sedlo Prislop a sejďeme dolů do Nižní Koločavy - vesnice roztažené na patnácti kilometrech délky. Tu spatříme už opět prvky verchajvinské - chalupy a oborohy u nich, idylly na lukách a krásnou přírodu kolem. Jdeme otevřeným údolím, kopce s lesy a poloninami zůstávají v pravo i v levo a slušná široká cesta ubíhá do dálky skrze jednotlivé díly Nižní Koločavy, Lazy - Horb - Negrovec.

99 Jako nás udivovalo rusínské umění v cerkvích a kolem nich v podobě vyšivek na soročkách a kožíšcích, tak stejně se můžeme podívat cestou různým křížům a božím mukám, výtvorům dovedných rukou rusínských umělců.

Přese všechnu zbožnost na jakou jsme u Rusínů zvyklí překvapí nás jejich naprostá neúcta k mrtvým a k posvátným místům posledního odpočinku.

100 Rusínský horbitov nemá začátku ani konce, někde mezi polmi na louce svorně vedle sebe leží, katolíci, řečtí i pravoslavní, každá skupina se svým charakteristickým křížem zapíchnutým do záhlaví nízkých kopečků, bez věnců - bez květin. Nikoliv na každém z těch dřevěných křížů je vyrytá neumělou rukou jméno nebožtíkovo - častěji pouze tužkou je napsáno a nejčastěji schází úplně. Hrob dva roky starý je sešlejší než u nás hrob stoletý - zdá se jakoby pohřbením nebožtíkovým zanikaly všechny vztahy pozůstalých k němu. Po čase vezmou kříž s hrobu starého a zapíchnou na hrob jiný - čerstvý. Tím se končí památka mrtvého nadobro a na těch místech, kde ještě před několika léty se pohřbívalo, tam se s klidem popásá stádo krav!

101 Cestou spatřujeme podivnou věc : pejzatí a vousatí Židé při manuální práci! Tam právě dva z nich nakládají a odvázejí kmeny stromů - jinde zase Žid se ohání sekyrou jako tesař nebo buší perlíkem až mu pejzy divoce vlají. V tomhle kraji se obchod nevyplácí, komu by tolik Židů tady vůbec prodávalo? A tak jim zbývá právě jenom to, co i ostatním : chopit se nástrojů a dobývat svůj chléb také jednou v potu tváře.

102 Ve Volovci jsme opět v srdci podkarpatoruské Verchoviny s hezkými Rusínkami tu a tam na koni jedoucimi - zosobněným to mládím a věčným půvabem této panenské země. Z Volovce, jenž pro svoje kopcovité okolí a hlavně dobré spojení železniční je vyhledávaným centrem lyžařů - vystoupíme ještě na poloninu Boržavu - to už ovšem sami neboť dobrý Nikolaj Dumen a jeho starý Muci se s námi již rozloučili. Nikolaj se dlouho ohlížel a mával nám kloboukem a pak nám zmizel snad navždy. .

103 Na Boržavě - nejdelší polonině P. Rusi jsme se nadobro rozloučili s krásnými poloninami. Byl pěkný den - jeden z těch mnoha, jež nám přály poznat Podkarpatskou Rus doslovně po té nejsvětější stránce. S hřebene Boržavy jsme se dívali do modravých dálek - tam, kde jsme mohli tušit velkého Pop Ivana a Čornou Horu, kde jsme zanechali koliby, salaše, vory a jejich pltníky.

(104) Naposledy jsme se dívali na huculské koně pasoucí se v stech kusů roztroušeně před námi, ~~bezstarostně a klidně~~ bezstarostně a klidně jako pravé děti volnosti a širých dálek . Slunce pomalu sunulo se k západu za poloninu Rovnou do jejíž blízkosti jsme tu opět přišli. Scházeli jsme po severním úbočí Velkého Plaje a na naší cestě - poslední to cestě s horských výšek,

(105) do nížin a údolí provázela nás smutná melodie pastýřské trombity . Na jih od Volovce uhání vlak údolím Voči a potom Latorice k poslední stanici naší cesty Podkarpatskou Rusí - Mukačevu. To co zbývalo sesmutnělým poutníkům v tomto městě patří už mezi příliš všední dojmy.

(106) Mukačevo ! Bašta podkarpatoruského judaismu, město židů a obchodu. . . Uprostřed léta, bez chladivého vánku přivítalo nás nesmírným vedrem sálajícím z uherské nížiny. Totéž co platí o Užhorodu hodí se i na Mukačevo pokud se týče velikého rozmachu, který toto město od převratu učinilo. Činí na nás dojem skutečně většího města až do té chvíle než se před jeho velkoměstskou radnicí objeví stádo krav !

(107) Několik kroků za městem - asi tam, kde nám poskytne chladivého osvětlení líně se valící Latorice, zasvítí nám pohádka monastýru sv. Vasilja a to bude pro nás už také poslední pěkná věc, kterou před svým odjezdem uvidíme. Město nám nedá to co poloniny - a naše srdce je přece celé tam v horách a pralesích té zajímavé země.